

מפיבשת בן יונתן*

במאמר זה¹ ברצוני לנתח את סיפור מפיבשת המתפרש כמעט על פני כל ספר שמואל ב. סיפור זה נכתב בצורה המשתמעת לכאן ולכאן, ויש מקום להסתפק אם לדון בזה את דוד לכף זכות או לכף חובה, וכפי שמשתקפת מחלוקת זו בחז"ל (שבת נו, א מחלוקת רב ושמואל). אנסה לטעון כי הדברים נוטים לכך שדוד ניהל את משאו ומתנו עם מפיבשת בשום שכל ובתבונה, מראשית ועד אחרית².

מפיבשת

א. מיהו מפיבשת?

מפיבשת בן יונתן בן שאול המלך. בגיל חמש הפך להיות נכה רגליים "בבא שמועת שאול ויהונתן מיזרעאל ותשאהו אומנתו ותנס, ויהי בחפזה לנוס ויפל ויפסח" (ד, ד).

בית שאול כמעט ונמחה מן העולם במלחמת יזרעאל. שאול ושלושת בניו נהרגו בקרב. היחידים שנותרו הם בנו איש ב'שת ומפיבשת בן יונתן, נכדו (כן נותרו בני רצפה בת איה פילגש שאול - עיין כא, ח-יד. אך נראה כי בני פילגש אינם ראויים למלוכה).

מפיבשת מסמל בגופו את הטרגדיה שקרתה לבית שאול, נכה רגליים חסר אוניס שאינו יכול לתפקד בעצמו. העובדה שנכותו קשורה ישירות לאסון ביזרעאל מדגישה את הסמליות הזו. כל הרואה אותו נזכר מיד באסון הלאומי, בבית שאול וסופו הטרגי.

* עיקרי הדברים נתלבנו במסגרת הלימוד השבועי בביהכ"ס "בית זלצר" רחובות.

¹ כל ההפניות לפסוקים הם לספר שמואל ב, אלא אם כן צויין אחרת. לפני כניסה לסוגיא, כדאי לקרוא הפסוקים בפנים, ובעיקר: פרק ט; טז, א-ד; יט, כה-לא.

² במאמר זה נסתייעתי בפרשנים שונים, ראשונים ואחרונים, ודבריהם שקועים לאורך כל המאמר, ואף אם לא הזכרתיים בפירוש.

ב. חסד דוד ל מפיב'שת

פרק ט - דוד מעוניין לגמול חסד לשארית בית שאול בעבור הברית שכרת עם יונתן (עיין בעיקר שמו"א כג, טז-יח "ואנכי אהיה לך למשנה"), ברית שלא זכתה למימוש ומבחן עקב מותו של יונתן בגלבו, ומכריז 'הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול ואעשה עמו חסד בעבור יהונתן'.

להבדיל ממנהג המלכים הקדמונים, שהיו משמידים כל זכר לבית המלוכה הקודם - דוד לא זו בלבד שאינו נוקם אלא אף גומל חסד (מודגש הדבר בדברי מפיב'שת עצמו - יט, כט).

דוד אינו יודע מי נשאר והיכן הוא, ונראה שצאצאי שאול נחבאו מפניו מפתח נקמתו (מלבי"ם).

ונשאלת השאלה, **האם נכון** מצידו של דוד ליזום מהלך זה? האם אין לו לחשוש מחוסר נאמנות מצד שרידי בית שאול? האם 'הצד השני' בשל למהלך פיוס מעין זה?

ג. פגישתם של דוד ומפיב'שת

דוד יוצר קשר עם מפיב'שת ע"פ דברי ציבא, עבד בית שאול.

נראה שבמפגש הראשון מפיב'שת חושש, כנראה אינו מודע לכוונת דוד המוצהרת בראש הפרק, ודוד נאלץ להרגיעו "אל תירא כי עשה אעשה עמך חסד". מצד שני יש לשים לב לתיאור ייחוסו של מפיב'שת בכתוב: 'ויבא מפיב'שת בן יהונתן בן שאול אל דוד'. ייחוסו לשאול מציין לכאורה רגש חשיבות שהיה בו. יתכן ובא הכתוב להדגיש את מורכבות מהלכו של דוד, כי אמנם הוא בן יהונתן אהוב נפשו של דוד, אך הוא גם בן שאול (והשווה יט, כח).

דוד מדבר עם מפיב'שת בלשון רכה. להבדיל מדיבורו לציבא שם נקרא דוד 'המלך', בדיבורו למפיב'שת נקרא דוד בשמו הפרטי בלבד.

"החסד" הוא השבת כל שדה שאול למפיב'שת, והעלאתו לדרגה חשובה בבית המלך "מאוכלי שלחנו". נראה פשוט שאין הכוונה לומר שיהיה סמוך אל שולחנו ונתון לחסדיו של דוד, דאם כן למה לו כל הנכסים שזכה בהן, אלא וודאי הכוונה היא לכבדו ולייקר מעמדו ויהיה מעתה מבאי ביתו של המלך וייסוב לשלחנו עם היושבים ראשונה במלכות.

ציבא

א. מיהו ציבא? האם הוא האדם המתאים לתפקיד?

דוד מפקיד את הטיפול במפיבשת המוגבל, ביד ציבא עבד בית שאול.

צריכים אנו לדון האם שיקול זה של דוד נכון היה, או שמא היתה זאת טעות. מצד אחד מסתבר לומר שציבא היה עבד בית שאול שנים רבות, ועיף חז"ל עבד כנעני היה (רד"ק), ונאמן היה שימלא את תפקידו כראוי, שאלמלי כן לא היה דוד ממנהו לתפקיד זה. העובדה שציבא עצמו הוא שהודיע לדוד על דבר קיומו של מפיבשת, כאשר שמע שרוצה לעשות עמו חסד ואף גילה את מקום הימצאו, דבר שנעלם מעיני דוד (שנאלץ לשאול את ציבא "איפה הוא?"), מוכיחה שנאמן הוא לבית שאול ואינו מבקש רעתם.

מצד שני דקדוק בדברי ציבא לדוד מראה לכאורה כי יש בהם זלזול מסויים במפיבשת. לשאלת דוד אם יש עוד איש לבית שאול עונה ציבא "עוד בן ליהונתן נכה רגלים". נראה לומר שאין זה תיאור עובדתי בלבד אלא יש כאן מידה של זלזול. חז"ל דרשו (שבת נו)³ שציבא זלזל במפיבשת וביזהו בפני דוד באומרו 'הנה הוא בית מכיר בן עמיאל בלו דברי' - "אינו חכם בתורה" (רש"י, ונראה שגרס בגמרא 'בלא דברי'), ולאחר מכן 'ויקחהו מבית מכיר בן עמיאל מלו דבר', - "מלא דבר וחכם בתורה". ובאמת מצאנו שחז"ל דרשו שמפיבשת היה חכם גדול: "תנא: לא מפיבשת שמו אלא איש בשת שמו, ולמה נקרא שמו מפיבשת? - שהיה מבייש פני דוד בהלכה", והיה דוד מתייעץ עמו בהלכה ומחשיבו כרבו: "ולא עוד: אלא כל מש שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי, ואומר לו: מפיבשת רבי! יפה דנתי, יפה חייבתי! יפה זכיתי! יפה טהרתי! יפה טמאתי! ולא בושתיי". (ברכות ד, א)⁴.

ב. האם ציבא קיבל התפקיד ברצון?

כיצד קיבל ציבא את התפקיד שהוטל עליו? האם בהכנעה וכממשיך את תפקידו כעבד בית שאול, או שמא בהתנשאות ובזלזול בבן המלך לשעבר נכה הרגליים?

³ לכאורה דעה זו היא בין לרב ובין לשמואל.

⁴ עובדה זו צריכה עיון לכשעצמה, מדוע מצאו חז"ל לנכון לייחס למפיבשת חכמה רבה ואף יותר מדוד? יתכן ואגדה זו נוטה לדעה כי דוד שגה ביחסו אל מפיבשת, וכשיטת רב, ובוש ממנו לאחר מכן והתבטל בפניו.

ויואמר ציבא אל המלך: ככל אשר יצוה אדני המלך את עבדו כן יעשה עבדך, ומפיבשת אוכל על שלחני כאחד מבני המלך'.

נחלקו המפרשים מי אמר את המשפט האחרון 'ומפיבשת אוכל על שלחני כאחד מבני המלך'. האם זהו חלק מדברי ציבא, או שמא הוא מדברי דוד שחוזר ומדגיש את הדבר.

בין שנפרש כך ובין שנפרש כך, נראה שהיה כאן מעין ויכוח בין דוד וציבא (שיטת 'השלמת הפערים'). אם זהו מדברי ציבא - נראה שאינו מקבל את מרותו של מפיבשת עליו. מודגש בכתוב כי לציבא חמשה עשר בנים ועשרים עבדים (לעומת 'ולמפיבשת בן קטן ושמו מיכא'). הוא אינו עבד נרפס אלא אדון לעצמו ולעבדיו. הוא מסכים לפרנס את מפיבשת ולדאוג לעבד את אדמתו, אך מדגיש כי 'מפיבשת אוכל על שלחני'. אני אפרנסנו כבן מלך, אך זה יהיה משולחני שלי, לא אהיה עבדו.

אם זהו מדברי דוד - העובדה שדוד נאלץ לחזור בשנית על ציוויו ולהדגיש כי 'מפיבשת אוכל על שלחני' לכאורה מוכיחה כי הבין מנימת דבריו של ציבא כי אין הדבר מקובל עליו לחלוטין.

אם כן, למרות שניכר מדברי ציבא שאינו מתעתד לחזור למעמד עבד בית שאול, ואינו מתכוון לכבד את מפיבשת כאדונו הגמור, מכל מקום לא מצאנו שמפיבשת הלך על סידור זה! וקשה, כי לכאורה בקלות יכול היה לבקש מדוד שימנה אדם אחר לתפקיד, עם פחות רגשי עליונות וחוסר כבוד למפיבשת, וללא ספק היה נענה בחיוב. ומדוע לא עשה כן?

יתכן לומר שדוד ראה לנכון לגמול חסד גם לציבא שהיה עבדו הנאמן של שאול, וסביר להניח שלדוד עצמו, כבן-בית בבית שאול - בתחילה כמנגן ואחר כך כחתן המלך וכשר הצבא - היה קשר מיוחד עם ציבא, וראה בו כמייצג אף הוא את בית שאול וראוי לחסדו.

ג. מינוי ציבא - תפקיד כפול

אך נראה שאפשר לומר אף יותר מכך. דוד עצמו ידע שמהלך זה הוא בעייתי ומסוכן. מפיבשת הוא אדם זר⁵ לדוד ודוד לא הצליח עדיין לתהות על קנקנו. דוד הולך כאן במהלך מסוכן - הוא מעניק קידום ויוקרה לאדם שהוא נצר

⁵ לאור דברי יהונתן לדוד "אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם ה' לאמר ה' יהיה ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד עולם", לבחן את הבסיס לחשד המתואר לפנינו (הערת עורך).

לבית שאול, שאין לדעת את אשר בליבו, האם יש בו מרירות ומשטמה על מה שנגרם לבית אביו בעטיו של דוד (להבנתו), או שמא יראה בזה חסד גמור ותהיה בו הכרת טובה אמיתית לדוד ונאמנות ללא סייג. בגלל הספק הזה בחר דוד לבצע את המהלך **תחת השגחתו של ציבא**, אותו הכיר כאדם נאמן למלכות, בין מלכות שאול ובין מלכות דוד, על מנת להשגיח מקרוב על מפיבשת.

על פי זה נבין מהי 'אכילה על שלחני'. העובדה שהיה סמוך על שלחן דוד הכריחה את מפיבשת להישאר בירושלים, 'ומפיבשת יושב בירושלים כי על שלחן המלך תמיד הוא אוכל', ומאחר וכך נמצא הוא כל הזמן תחת עינו הפקוחה של דוד (וכעין פסק דינו של שלמה לשמעני בן גרא⁶ - מלכ"א ב, לו-מ).

עלה בידינו כי דוד אכן רוצה לגמול חסד עם בית שאול. לשם כך יוצר קשר עם ציבא, הנאמן עליו עוד בהיות דוד עצמו בבית שאול, ומתוך משא ומתן עמו ממנהו לתפקיד כפול - אחראי על כל מחסורו של מפיבשת, וכן משגיח צמוד אם שומר מפיבשת אמונים למלך או חותר תחתיו.

סיפור המעשה

א. גירסת ציבא

בבורחו מפני אבשלום בנו נאלץ דוד להימלט מירושלים עם אנשיו הנאמנים, ביודעו כי אבשלום עלול להרוג כל מי שנחשד כנאמן לדוד (טו, יד). והנה מופיע לקראתו ציבא נער מפיבשת עם צידה לדרך לאנשי דוד. לשאלת דוד 'ואיה בן אדניך?' עונה ציבא 'הנה יושב בירושלים כי אמר היום ישיבו לי בית ישראל את ממלכות אביו (טז, ג).

אין לנו אפשרות לדעת אם דברי ציבא נכונים הם אם לאו, ואף דוד אינו יכול לדעת. לפניו גירסא של צד אחד, שלכאורה אף הוא בעל אינטרס מובהק להשחיר פני אדונו בעיני דוד, בתקווה להרוויח ולזכות בנכסי אדונו.⁷

⁶ הכתוב מסמיך את סיפור מפיבשת ושמעי הן ביציאת דוד מירושלים והן בחזירתו (טז, ד-ה; יט, כד-כה) ולכאורה רומז לקשר מסויים ביניהם.

⁷ מנין לציבא כי דוד בהקפדתו על מפיבשת יזכה את ציבא (שהיה - בעבר - עבד כנעני לבית שאול) ברכושו של מפיבשת? (הערת עורך).
תשובת הכותב: כבר רמזתי לעיל (סוף פיסקא ב) כי יתכן ודוד רצה לגמול חסד אף עם ציבא. ועדיין צ"ע.

דוד בשומעו את דברי ציבא חורץ את דין מפיבשת מיד: 'ויאמר המלך לציבא: הנה לך כל אשר למפיבשתי (טז, ד). ציבא מצטרף לאנשי דוד בגלותם לעבר הירדן, ואף מצטרף עמו בחזרתו, הוא ובניו ועבדיו (יט, יח).

ב. גירסת מפיבשת

כאשר דוד חוזר לירושלים מקבלים את פניו אנשים שונים. בין היוצאים לקראתו גם 'מפיבשת בן שאולי' (יט, כה). [ייחוסו ישירות לשאול בלא לייחסו כלל ליונתן אומר דורשני. ואולי מבטא את ידיעתו כי דוד כועס עליו וכביכול זוכר לו רק את 'שאוליותו' ולא את עובדת היותו בן יהונתן.]

הכתוב מתאר כי מיום לכת דוד מירושלים לא כבס מפיבשת בגדיו ולא עשה רגליו ושפמו. מייד בראותו את מפיבשת שואל המלך: 'למה לא הלכתה עמי מפיבשתי? עונה מפיבשת: "אדני המלך עבדי רמני, כי אמר עבדך אחבשה לי החמור וארכב עליה ואלך אל המלך כי פסח עבדך, וירגל בעבדך אל אדני המלך".

כאן שומעים אנו לראשונה את גירסתו של מפיבשת, והיא סותרת באופן ישיר את גירסתו של ציבא.

ג. פסק הדין

על דוד להכריע מהי הגירסא האמיתית - גירסת ציבא או גירסת מפיבשת! 'ויאמר לו המלך: למה תדבר עוד דבריך, אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה'.

לכאורה הואיל ודבריהם סותרים ואין להוכיח לא כדברי זה ולא כדברי זה פוסק דוד דין חלוקה מספק - 'זה אומר כולה שלי וזה אומר כולה שלי - יחלקו'.

מפיבשת מכביר במילים. לפני ששמע את פסק הדין, ועודנו מנסה לשכנע בצידקת גירסתו אומר: 'ואדני המלך כמלאך האלהים ועשה הטוב בעיניך: כי לא היה כל בית אבי כי אם אנשי מות לאדני המלך ותשת את עבדך באכלי שלחנך ומה יש לי עוד צדקה ולזעוק עוד אל המלך'. דוד עונה לו בתקיפות, ואולי אף בגסות: 'למה תדבר עוד דבריך'. למרות יחסו של דוד ופסק דינו, מייד לאחר ששומע מפיבשת את גזר הדין אומר: 'ויאמר מפיבשת אל המלך: גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדני המלך בשלום אל ביתו'.

האם פסק דינו של דוד אמת? האם אין כאן לכאורה פזיזות, הן בתחילה כשחרץ הדין לטובת ציבא, והן כעת, שלכאורה משתכנע מגירסת מפיבשת אך לא משיב הדבר לקדמותו אלא מחלק השדה בין שניהם? דממה נפשך, אחד מהם דובר אמת וחבירו משקר, וכיצד דין חלוקה יכול להיות אמת?

ד. נימוקי הצדדים

הואיל ובניתוח פסק דין עסקינן, ננסה להציג כאן את טיעוני שני הצדדים כפי שהיו מיוצגים בידי פרקליטיהם⁸:

טיעונים בעד מפיבשת: אין כאן אלא מילה כנגד מילה, טענת ציבא אינה אלא פרשנות שלו **למחשבתו** של מפיבשת, שהרי אף לדברי ציבא לא אמר מפיבשת דברים מפורשים, **'כי אמר'** (בליבו) היום ישיבו לי בית ישראל את ממלכות אבי, ואין פרשנות זו אלא שקר מוחלט. אין לך נאמן לדוד ממפיבשת, אסיר התודה לדוד על כל החסד אשר גמלהו עד הנה - ותוכיח העובדה שלא כיבס ולא גילח כל התקופה, אין זאת אלא משום שנתאבל ונצטער על כל הקורות את דוד. העובדה כי הוא נכה רגליים ופסח אף היא מחזקת את טענתו שללא סיוע מציבא עבדו לא יכול היה להגיע אל דוד בשעת בריחתו.

טיעונים נגד מפיבשת: לא נראה סביר שלא יכול היה מפיבשת להגיע אל דוד ללא סיוע ציבא, וראיה לכך שעתה הגיע, ללא ציבא! היה עליו ליצור קשר עם דוד במהירות האפשרית ולדווח לו על העוול שנגרם לו עיי ציבא. מה שלא כיבס ולא גילח - יתכן ולקח בחשבון האפשרות שדוד יחזור בסופו של דבר, ולכן רצה ליצור הרושם שכביכול נתאבל על לכתו. עובדה היא שאבשלום לא פגע בו.

נמצאנו למדים שבאמת הדברים אינם ברורים, ויש כאן ספק אמיתי להיכן הדין נוטה.

⁸ מהצגת הדברים עולה שמפיבשת וציבא הם כשני בעלי דין, ולא היא. דברי מפיבשת עולים למבחן בפני דוד וציבא הוא צד בדבר רק בגלל שדוד מבטיח לו השדה. (הערת עורך).

מחלוקת רב ושמואל⁹

כאמור, נחלקו בזה רב ושמואל (שבת נו, א):

"רב אמר: קיבל דוד לשון הרע. ויאמר לו המלך איפוא הוא ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בית מכיר בן עמיאל (בלא) בלו דבר', וכתוב: 'וישלח המלך ויקחהו מבית מכיר בן עמיאל (מלא) מלו דבר'. מכדי חזייה דשקרא הוא (רש"י): "מתחילה מצאו שקרן בכך", כי הדר אלשין עילויה ("ציבא על מפיבושת, כשהיה דוד בורח מפני אבשלום") מאי טעמא קיבלה מיניה? דכתיב ויאמר המלך ואיה בן אדוניך ויאמר ציבא אל המלך הנה יושב בירושלים" וגו'. ומנא לך דקיבל מיניה - דכתיב ויאמר המלך הנה לך כל אשר למפיב'שת".

שיטת רב: דוד טעה כשהאמין לגירסת ציבא, וחטא בקבלת לשון הרע מאדם שהוכח שכבר שיקר למלך בתחילת הסיפור (לשיטת רב צ"ל שלא היתה לציבא נאמנות רבה אצל דוד, ויתכן ואף טעה במינוי ציבא מלכתחילה). העובדה שזיכה את ציבא בנכסים מייד מוכיחה שהאמין לדבריו בגנות מפיב'שת - "קיבל לשון הרע", והאמת היא כי שקר ענה ציבא במפיב'שת, שהיה נאמן לדוד כל ימיו. לשיטה זו דוד נוכח כי טעה בשומעו את גירסת מפיב'שת, ואף על פי כן לא תיקן את אשר עיוות בתחילה, ופסק דין חלוקה **שאינו אמת ואינו צדק**. [רב לשיטתו דודו חטא בזה ממשיך ואומר: "אמר רב יהודה **אמר רב:** בשעה שאמר דוד למפיב'שת 'אתה וציבא תחלקו את השדה' יצתה בת קול ואמרה לו: רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה. אמר רב יהודה **אמר רב:** אילמלי לא קיבל דוד לשון הרע לא נחלקה מלכות בית דוד, ולא עבדו ישראל עבודה זרה, ולא גלינו מארצנו".¹⁰]

לשיטת רב דוד טעה הן בתחילה והן בסוף, מלכתחילה לא היה לו להאמין לציבא שהוכח כשקרן, ולבסוף היה לו לקבל דברי מפיב'שת לגמרי ולזכותו לחלוטין, אך לא עשה כן אלא פסק דין חלוקה מוטעה.

"ושמואל אמר: לא קיבל דוד לשון הרע, דברים הניכרים חזא ביה; דכתיב 'ומפיב'שת בן שאול ירד לקראת המלך ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס' (רש"י): "דברים הניכרים חזא ביה - במפיבושת, כשנהרג אבשלום וחזר דוד למלכותו ובא לפניו, לא עשה רגליו ולא עשה שפמו, כסבור דוד **שניכרים**

⁹ הנה מצאנו שנחלקו רב ושמואל במקומות שונים בביאור פרשיות המופיעות בתנ"ך, ויש מקום לבדוק האם ישנו קו אחיד "לשיטתם" בביאורים אלו.

¹⁰ מקובל לומר שחז"ל אומרים שפסק הדין גרם לחלוקת המלוכה וכיו. יש לשים לב שזוהי דעת רב בלבד.

דברי ציבא שנצטער על שחזר דוד ולא קישט עצמו, ועוד, היה מצפה שכשישיבוהו במלכות יתנאה ויסתפר, לכך לא קבל דבריו, ואמר לו אתה וציבא תחלקו השדה". ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה. ויאמר מפיבשת אל המלך גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדני המלך בשלום אל ביתו'. אמר לו: אני אמרתי מתי תבא בשלום, ואתה עושה לי כך - לא עליך יש תרעומות אלא על מי שהביאך בשלום. (ויהוא השיבו קשה: אין לי לצעוק אלא על מי שהביאך הלום - הנה, שמצטער על שובו. ואם לא שראה בו דברים הניכרים היה חוזר ממה שאמר הנה לך כל אשר למפיבשת, ואף על פי שמיהר ואמר לו מתחלה הנה לך כל אשר למפיבשת - **אין זו קבלה**, כי כל זמן שלא היה דוד שב למלכותו יודע היה שאין מתנתו מתנה, ולא אמר לו אלא על תנאי, אם יראה אמת בדבריו"). היינו דכתיב 'ובן יהונתן מריב בעלי וכי מריב בעל שמו? והלא מפיבשת שמו! אלא: מתוך שעשה מריבה עם בעליו".

שיטת שמואל (ע"פ פירוש רש"י): מה שנתן דוד תחילה את השדה כולה לציבא אינו מוכיח שהאמין לדבריו, דוודאי לא נתנה לו כעת אלא על תנאי אם יתבררו דבריו כאמת. וכשראה דוד את מפיבשת בבואו לירושלים הבין מיד ממראהו כי נכונים היו דברי ציבא, וכי דין אמת פסק בתחילה, כי בבואו לפי המלך היה על מפיבשת להסתפר ולהתקשט ולשמוח, והואיל ולא הסתפר - גילה שאין בליבו שמחה אמיתית (ואינו אלא זומם היאך לתרץ עצמו בפני דוד), ולא היה ספק בליבו של דוד שכל התקופה הזו ציפה מפיבשת שיעלהו אבשלום וימנהו לתפקיד מכובד.

וראיה לכך קיבל דוד מייד בתגובתו של מפיבשת לפסק דינו. ויאמר מפיבשת אל המלך: גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדני המלך בשלום אל ביתו'. אין כאן שבח והודיה לדוד וקבלת הדין בהכנעה, אלא יש כאן התרסה כלפי מעלה, כאומר טענתי היא כלפי מי שהשיבך בשלום. ופיו ענה בו שאויב ועוין הוא לדוד מימים ימימה.

ניתוח כל המהלך על פי שיטת שמואל

כבר הנחנו לעיל כי ציבא היה נאמן לדוד, ושליחותו מעיקרא היתה לפקוח עין על מפיבשת, ולכן אין מקום לתמוה על כך שכאשר בא ציבא בשעת מבחן נאמנות לכל אנשי דוד, בשעת מרד אבשלום, ומדווח על התנהגות מפיבשת בשעה זו, דוד מקבל את דבריו ללא כחל ושרק. למה הדבר דומה לקצין משטרה המפעיל סוכן הנאמן לו שיתחקה אחר חשוד מסויים, האם כאשר בא הסוכן ומדווח לו צריך משלחו לפקפק בדבריו ולעמתם עם גירסת החשוד?

אמנם יש מקום לחשש רחוק שמא בצע כסף סימא את עיניו של ציבא וכי הוא חומד את רכושו של מפיבשת, ולכן נסכים לגישה כי פסק דינו של דוד לציבא אינו אלא על תנאי, אך באמת אין כאן ספק שקול אלא קרוב לודאי כי גירסת ציבא היא האמיתית.

אם בשלב זה ישנו איזוהו ספק בליבו של דוד, כאשר חוזר דוד לירושלים ופוגש במפיבשת הדברים מתבהרים לחלוטין. הופעתו החיצונית של מפיבשת "האבל" מוכיחה לדוד כי נאמנותו לא היתה אליו. אדם אחר, תמים, היה מתקשט ומכין עצמו לפני שייצא להקביל פני מלכו האהוב השב מגלות שנכפתה עליו. אם מפיבשת לא עשה כן, אין זאת אלא משום שרצה להראות ולהחצין את "אבלותו". אין זאת הרגשה אמיתית אלא כיסוי שנועד לתת תפאורה הולמת לטענתו המופרכת מדוע לא נצטרף לדוד בגלותו מירושלים.

אמנם לשיטתנו עדיין קשה פסק הדין 'יחלוקו', דממה נפשך, אם כנים דבריו של מפיבשת אזי יקבל כל נחלתו, ואם אינו נאמן יפסיד הכל! ואם ספק יש כאן - העמד על החזקה, חזקת כשרות למפיבשת וחזקת ממון לבעליו! ומה מקום ליחסו הבוטה של דוד 'למה תדבר עוד דברים'?

ונראה לומר, כי למרות שכבר גמרה בליבו של דוד ההרגשה וההחלטה כי מפיבשת משקר, הן מדברי ציבא "הסוכן", והן מהופעתו החיצונית של מפיבשת, עדיין לא רצה דוד להכריע כנגדו לחלוטין, ורצה לוודא את הדבר באופן מוחלט, ובדרך בה הצדק גם ייראה.

בפסיקתו לחלוק את השדה רצה דוד לגרות את מפיבשת לתגובה שתסגיר את צפונות ליבו!

ואכן מפיבשת לא הכזיב וסיפק לדוד ראייה מובהקת לדברים שבלבו. שמואל מפרש כי דברי מפיבשת אינם אלא התרסה כלפי מעלה על ששב דוד לביתו בשלום.

הנה כי כן, לשיטת שמואל, הוכיח דוד את חכמתו במשפט, ואף על פי שנטה ליבו בבירור לפסוק כנגד מפיבשת הפיסח מכח 'רגליים לדבר', פסק דין חלוקה כדי להוכיח מתגובת בעל הדין את צפונות ליבו. [ואף בזה קבע 'תקדים משפטי' ויישמו שלמה בימשפט שלמה' המפורסם, ומתוך פסק חלוקה מעוות הצליח לעמוד על הדין האמיתי, על פי תגובתם של בעלי הדין.]

נמצאנו למדים שהנהגת דוד עם מפיבשת יסודה ברגישות ואצילות, אך היא שזורה בפקחות ותבונה, הן בתחילת חסדו עמו והן בפסק דינו האחרון.

[פקחות אותה יישם שלמה בנו הן בדינו של שמעי בן גרא והן במשפט הנשים הזונות].

סיכום

סיפור מעשה מפיב'שת מורכב הוא מתחילתו ועד סופו. דוד מודע לבעייתיות ומכלכל צעדיו בתבונה מתחילה ועד סופו.

דמותו של מפיב'שת סתומה היא בעיני דוד. יש כאן פוטנציאל לפיוס אך גם לחתירה ומרידה. את השליטה נותן דוד לציבא, ומצווהו לשרת את מפיב'שת ולפרנסו, אך מאידך לדאוג שישאר קרוב למלך - בבחינת כבדהו וחשדהו.

בעימות הקשה עם אבשלום כל אחד מעבדי דוד מוכרח להוכיח את נאמנותו ולגלות עם דוד. העובדה שמפיב'שת לא מצטרף עומדת לחובתו. מאידך עדיין לא הוכחה אשמתו הברורה, ויתכן שלמרות הכל ציבא הוא הוא שמעל בתפקידו.

הופעתו של מפיב'שת בפני דוד הוכיחה לדוד כי הצדק היה עם ציבא. אף על פי כן רצה דוד לשמוע ממפיב'שת את האמת ולכן פסק דין חלוקה מעוות שגרם למפיב'שת לגלות את צפונות ליבו.

מיקומו של סיפור מפיב'שת בתיאור מלכותו של דוד

נראה לעני"ד שמבוכה זו, אם חטא דוד במפיב'שת אם לאו, נעוצה במיקומו של פרק ט, שהוא פרק המפתח בסיפור, וכבר תמהו המפרשים מה עניין פרק זה הנה (ראה למשל רד"ק, אברבנאל תחילת פרק ט).

בפרקים הקודמים ראינו את המלכת דוד בירושלים (ה), העלאת הארון (ו), הבטחת ה' לדוד מלכות נצח (ז), מלחמות דוד ונצחונותיו (ח).

הפרקים הבאים: פרק י הוא סיפור הרקע למלחמת רבה, היא המלחמה בה נכשל דוד במעשה אוריה (יא-יב), אמנון ותמר (יג), מרד אבשלום (יד-טז), שבע בן בכרי (כ), נקמת הגבעונים (כא), ההסתה (כד).

כבר כתב פרופ' יהודה אליצור ז"ל¹¹ כי ימי חייו של דוד נחלקו לשני פרקים, משנמשח עד מות שאול, וממות שאול עד סוף ימיו. בשניהם עולה דוד עליה

¹¹ ישראל והמקרא, עמ' 130.

מהירה מאד עד לשיא ולאחריה חווה סיבוכים ונפילות הנמשכות לאורך זמן. מהלך זה מופיע הן בפרק חייו הראשון משנמשח למלך ע"י שמואל והגיע להיות שר צבא שאול וחתן המלך, במהלך מהיר מאוד, ולאחר מכן נאלץ לברוח מפני שאול תקופה ארוכה במדבר, והן בפרק חייו השני לאחר מות שאול, הומלך למלך בחברון ולאחר מכן בירושלים, מעלה את הארון, מקבל הבטחת נצח ומנצח במלחמות, ולאחר מכן מסתבך בחטא בת שבע, אמנון ותמר, אבשלום וכו'.

ואם כן יש מקום לשאול, האם פרק מפיב'שת שייד עדיין לעלייה אל השיא, לגמילות חסד עם בית שאול המבטאת נדיבות ואצילות רוח, או שמא זוהי תחילת ההסתבכות עם תככים פנימיים בחצר מלכותו? נראה לענ"ד שמבוכה זו מוצאת את ביטויה במחלוקת רב ושמואל בפירוש הפסוקים.

יחסו של דוד למפיב'שת לאחר מכן

למרות כל מה שנכתב, יש לציין שדוד זוכר את בריתו עם יהונתן גם לאחר שנבאש ממפיב'שת, וכשמוכרח היה למסור מצאצאי שאול להריגה ביד הגבעונים לא מסר את מפיב'שת:

וימחל המלך על מפיב'שת בן יהונתן בן שאול על שבעת ה' אשר בינתם, בין דוד ובין יהונתן בן שאול' (כא, ז).

'זיהי דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו' (ח, טו).